

Філософські основи духовного буття людини і суспільства

УДК 165:130.2

НАУКОВО-ТЕХНІЧНІ РЕАЛІЇ В ГУМАНІСТИЧНОМУ ВИМІРІ

Володимир Мельник

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів 79000, Україна, kafilos@franko.lviv.ua

У статті проаналізовано особливості розвитку науки і техніки як визначальних парадигмальних чинників європейської цивілізації. Розкрито важливу роль духовних факторів у побудові нової гуманістично-стверджувальної етики виживання людства в епоху глобалізації. Ключові слова: наука, техніка, технологія, культура, цивілізація.

Кінець ХХ століття супроводжувався крахом багатьох міфів. Серед найвагоміших за соціальною значущістю – міф про рятувальну й визначальну місію науки в історії європейської цивілізації. Віра в науку як вище благо та вищу цінність щодо перетворення природи й модернізації соціальних відносин виникла не випадково. Це, найімовірніше, пов'язано з прагненням секуляризованої суспільної свідомості знайти та утвердити новий ціннісний центр та опору людської життєдіяльності, сконструювати надійні основи цілепокладання та керівництва людською діяльністю.

Утилітарно-прагматичний образ науки, проти якого головно скерована сучасна критика раціоналізму, суттєво відрізняється від образу, який створила класична наука. Сучасні критики науки нерідко прагнуть виявляти породжені техногенною цивілізацією характеристики науки зі самої її сутності. Джерело дегуманізуючого впливу науки вбачають у настанові панування над природою, яка нібито визначально їй притаманна. Варто зазначити, що інтенції до такої парадигми освоєння світу заклала не наука як соціальний інститут, а виплеканий епохою Відродження ідеал людини-творця з її безмежною переконаністю в можливості не просто опанувати обставини, а панувати над світом, перетворюючи його. Відомий лозунг Бекона “Знання – це сила” нині нерідко інтерпретують як укорінений у самій сутності науки імпульс до нічим не обмеженого підкорення природи з допомогою науки (знання).

Однак звернення насамперед до робіт фундаторів науки Нового часу, у яких сформульовано цілі та ідеали науки, породжує сумнів у справедливості твердження про неспівмірність і несумісність ідеалів науки з гуманістичними цінностями, із завданням вивільнення людини від стихії природних сил та

соціальних обставин. Навпаки – знаходимо розуміння науки як однієї з сил вивільнення людини.

Так, ще Роджер Бекон просто не міг розуміти науку в прагматично-техніцистському ключі, оскільки це несумісно з духовною атмосферою пізнього Середньовіччя та соціально-економічними реаліями того часу. Цей період християнського філософування органічно пов'язаний з платонівсько-сократівською традицією, для якої пізнання й любов до істини – умова добродісного життя людини, а не інструмент влади й панування. Зокрема, Роджер Бекон ще не відділяв знання від мудрості й силу знання – мудрість – вбачав у його впливові на моральність людини. Розум, на думку філософа, є вказівником праведної волі, і його завдання – скеровувати її до спасіння. Для того, щоб творити добро, потрібно його знати, щоб уникнути зла, потрібно його розрізнати. Немає нічого більш гідного, ніж вивчення мудрості, яке відганяє темряву невігластва. Доцільність будь-якої діяльності, а тим більше її організація згідно із засадами раціональності, на думку фундаторів філософії Нового часу, слугували визначальним чинником досягнення добродісності – відповідали вищим моральним устремлінням Людини.

Науковий раціоналізм виявився одним із визначальних системоутворювальних чинників у формуванні європейської цивілізації. Саме завдяки йому романтичне переконання, яке утвердилося в епоху Відродження, про необмежені перетворювальні потенції людини стало домінуючою соціально-технократичною теорією ХХ століття. З одного боку, нині ми розплачуємося за надмірну впевненість в необмеженості нашого панування над природою і можливістю ідеального переоблаштування соціального світу, з іншого – діяльність, у якій триває буття людини європейської культури, дедалі більше визначається наукою.

Розвиток природознавства, а згодом на його основі – технологічний поступ, заклали базис інтенсифікації соціальних процесів. Вплив технології на соціальний розвиток виявився вже в наслідках наукової революції ХVІІ ст. У загальному процесі історії людської культури, зазначав В. Вернадський, немає рівного за впливом перелому, який відбувся в європейській цивілізації як наслідок “входження точного знання в її життя і зумовив уперше в багатотисячолітній її історії нові, нечувані раніше форми й уклади буття й суспільного ладу. ХVІІ століття відкрило початок нового часу – входження в історію людства нової сили – наук про природу та математику” [2, с. 215 – 216].

Становлення та розвиток природознавства, завдяки його прикладному характеру, вагомо вплинули практично на всі основні аспекти розвитку суспільства. Особливе зацікавлення зумовлює насамперед зміна базових форм організації життя суспільства. Вагоме соціокультурне значення наукових революцій, зокрема і ХVІІ ст., підкреслив Б. Рассел: “Майже все, чим відрізняється новий світ від більш ранніх віків, зумовлено розвитком науки, яка досягнула своїх найдивовижніших успіхів у ХVІІ ст... Новий світ, оскільки це стосується духовних цінностей, починається з ХVІІ ст.” [6, с. 544 – 545].

Саме тому кризові явища в культурі небезпідставно пов'язують з науковим розвитком, розчарування в культурі усвідомлюють як недовіру до науки та її можливостей вирішувати проблеми, що постали нині перед людиною. Вважаємо, що тверезий погляд на науку, адекватне розуміння її природи та механізмів опрідметнення наукового знання дасть змогу подолати «науково-технократичний утопізм».

Х. Ортега-і-Гассет, розглядаючи причини та суть кризових явищ у європейській цивілізації ХХ ст., визначив їх як феномен “життєвої дезорієнтації”, коли людина фактично “загублена” в цьому суспільстві і не знає, “за яким годинником жити”. Система цінностей, які донедавна ще були інтегративно організуючими початками життя, надавала їй гуманістичну вартість та

осмисленість, раптом втрачає свою стійкість і переконливість. Розвиток сучасної цивілізації породжує невідповідність між можливостями, які вона відкриває, та здатністю людини давати раду з ними. На відміну від попередніх цивілізацій, які гинули або вступали у фазу стагнації через недосконалість принципів суспільної організації та дегуманізуючого впливу техніки, європейська цивілізація, як зазначає Х. Ортега-і-Гассет, “хитається з іншої причини – у наші дні сама людина не витримує. Вона не в стані йти в ногу зі своєю власною цивілізацією” [5, с. 151].

Характерною особливістю кризи сучасної європейської цивілізації є те, що в її орбіту втягнуто всі сфери життєдіяльності людини, за масштабами вона охоплює цілий світ. Оскільки джерела кризи – у другій, штучно створеній людиною природі, то цілком логічно, що вістря невдоволення та недовіри обернено саме до неї, до того типу культури, яка спричинила формування сучасної європейської техногенної цивілізації. У цьому аспекті Р. Гвардіні слушно підкреслює: “Сьогодні сумніви і критика ідуть зсередини самої культури. Ми їй більше не довіряємо. Ми не можемо більше, як це робив Новий час, сприймати її як наш субстанційний життєвий простір і надійний порядок життя. І вже зовсім ми не бачимо в неї – як “об’єктивному дусі” – втілення істини нашого буття” [3, с. 289].

За влучним виразом Ортеги-і-Гассета, сучасну ситуацію можна охарактеризувати поняттям “вертикального втручання варварства”. Варваризація, як процес деконструктивний за своєю природою, відбувається не через зовнішні причини, пов’язані зі сторонніми чинниками, а піднімається з надр сучасного людства, яке не здатне давати раду з нагальними проблемами [5, с. 150]. Оскільки “дійсність, усередині якої рухається й прагне залишатися сьогоднішня людина, дедалі більше визначається тим, що називають західноєвропейською наукою” [9, с. 239], то в цьому можна вбачати один з джерельно визначальних чинників, які й зумовлюють поширення деконструктивістсько-негативістських процесів у європейській культурі.

Насамперед варто відзначити таку визначальну, фундаментальну рису сучасності, як глобалізацію сучасного суспільства. Ці зміни пов’язані, як видається, передусім з появою нової техніки й технології, високими темпами їхнього розвитку та масовим, інтенсивним характером їхнього поширення, проникненням практично до всіх сфер життєдіяльності людини. Виникають нові типи масової комунікації, передавання й збереження інформації, які суттєво трансформують характер просторово-часових обмежень комунікативних процесів.

На наших очах історія людства стає глобальною історією. Раніше вона, як підкреслює В. Стьопін, була історією окремих, багато в чому ізольованих, автономних сфер культури, науки, релігії. Усі ці історії раніше, як того не прагнули навіть такі філософи, як Г. Гегель, з великим “напруженням” вдавалося зводити до єдиних основ. Тепер історія перетворюється на універсальну, єдину історію всього людства як інтегрованого цілого. Історія людства глобалізується. Усе, що відбувається в культурі окремих спільнот чи країн, переростає їхній локальний статус і набуває самостійної значущості в широкому соціальному масштабі, резонує, позначається на соціально-культурницькому розвитку інших країн, нерідко цілого світу.

Тенденція глобалізації зумовлена формуванням у межах європейського соціально-культурного простору техногенної цивілізації. Такий висновок має принциповий характер стосовно аналізу новітніх цивілізаційних процесів, а основне – розуміння механізмів і причин глобалізаційних тенденцій.

Парадигмальні засади формування контурів нинішньої техногенної цивілізації знаходимо ще в античному світі, а саме: у ньому закладено основи теоретичного мислення та демократії. Можливість вільного зіставлення власних висновків з наявним уже теоретичним доробком, критичне осмислення своїх

думок та думок іншого підривали засилля авторитаризму й відкривали можливість досягнення істини практично для всіх. Цей чинник, разом з практикою універсалізації використання досягнень абстрактної думки – понять, по суті, заклали вектор і структуру подальших цивілізаційних змін, стали новим фактором регуляції суспільних відносин та способів освоєння світу.

В ієрархії цінностей техногенного суспільства пошук нового, і загалом інноваційна діяльність, є визначальними, системоутворювальними в сукупності інших. Для техногенної цивілізації екстенсивний розвиток історії замінюється інтенсивним, просторове існування – часовим. Резерви росту поповнюються вже не через розширення культурних зон, втягування в перетворювальну діяльність щоразу нових матеріальних ресурсів, а завдяки перебудові самих основ попередніх способів життєдіяльності [7, с. 184 – 185].

Творення нового штучного світу, власне, сама людська здатність до творення як така і є своєрідною “пружиною” розкручування динаміки тотального перетворення в епоху Нового часу. Вона стала можливою завдяки “підготовчій” роботі, здійсненій у попередні епохи і, насамперед, інституалізації науки як специфічного способу освоєння світу.

Передусім треба відзначити зміну уявлень про людину як духовну і творчу особистість, що наділена автономією волі. Ідеологія християнської філософії формувалася на принциповому несприйнятті розуміння та інтерпретації людської особистості насамперед як природно-космічної істоти, як “пилінки” всесвітньо-космічного законотворення. Філософський подвиг і своєрідність етики Сократа є радше винятком із тотально домінуючого космоцентризму у філософсько-світоглядних шуканнях давніх греків. Напрямок етико-морального філософування, який він сформував і який розвивала схоластична школа, “запліднив” філософсько-світоглядні шукання в пізніший, християнський час своєю спрямованістю на творчі й духовні виміри людського буття, її обмеження суто природними основами.

Європейська середньовічна філософія, яка має й точнішу характеристику – християнська – фактично (і без перебільшення) завершила етап “дорослішання” європейської цивілізації, інституалізувала культурницьку (насамперед у духовних вимірах) парадигму її подальшого розвитку. Християнська філософія з її опорою на ціннісно-духовний дискурс фактично “вирвала” людину (а отже, і людство) з її предметно-космічного, природного буття, вивершила цінності космосу душі людського існування як вищий щабель над порядком (законом) космосу і склала закономірно-логічний етап сходження до Абсолютної Істини.

Констатуючи визначальну роль науки у творенні цінностей сучасного світу, необхідно водночас відзначити в контексті нашого розгляду два стрибки, два епохальні, фундаментальні звершення, що передували і значною мірою зумовлювали “входження” європейської цивілізації в епоху техногенного суспільства:

1) людство (X ст. до н. е. – X ст.. н.е.) подвоює свої можливості пізнання природи завдяки долученню до чуттєво-образного освоєння навколишнього світу якісно нової форми його осягнення – понятійно-абстрактної. Людина почала відображати світ природи за допомогою понять, що стало своєрідним подвоєнням можливостей осягнення світу – світ реальний поза мною і витворений в мисленні світ ідеальних образів. Гадаємо, цей період “дорослішання людства” ще недостатньо вивчено. Особливо хотілося б звернути увагу на винятково важливу роль християнського вчення власне у формуванні теоретичних понять і, насамперед, загальних понять. Згадаємо хоча б такі, як вічність, справедливість, добро, буття, істина, краса, любов тощо;

2) другий стрибок – це власне перетворення науки на інструмент не тільки пізнання й освоєння природи, а й її тотального перетворення. Ця подія в історії європейської цивілізації зумовлена дуже важливою віхою – Середньовіччям, а

точніше – поширенням християнства. Для християнської філософії, християнської культури, як відомо, характерне розуміння людини як створеної за образом і подобою Бога. А отже, зміцнюється й поширюється культ людини-Бога та культ любові до Христа як мірила найвищих, істинних цінностей. Поширюється культ людського розуму, здатного зрозуміти та осягнути тайну Божественного творіння. Пізніше, в епоху Ренесансу, на базі відродження античної традиції, відбувається представлення людини насамперед як творчої одиниці. Людина – творець, межі її діяння – неосяжні. І це при тому, що, по-перше, асимілюється ідея богоподібності людини, і, по-друге, вона, тобто людина, має інструмент діяння – свій розум, а точніше – науку.

Саме відтоді закладено культурну матрицю техногенної цивілізації. Так виник тип розвитку, який ґрунтується на пришвидшеній зміні природного середовища, конструюванні нового предметного світу буття людини, зокрема й соціального. У межах техногенної цивілізації задано новий вектор людської активності. Перетворювальну діяльність розглядають як головне призначення людини, визначальний чинник її самовираження й самоствердження. Творення не просто мистецького, а насамперед як штучного, технічного середовища, що посилює владу людини над зовнішнім світом або іншими людьми, інтерпретували як вищий вияв людськості в людині.

У нинішньому світі технологія стала визначальним чинником не тільки новітніх форм соціальної організації суспільства, а й чинником кристалізації та вибору цілей соціального розвитку. Останні, у свою чергу, зумовлюють стійкість, сталість розвитку. Так, нові технології відкривають раніше не бачені можливості соціального поступу. Боротися з технологічним прогресом чи заперечувати його – просто безглуздо. Проблема полягає в іншому – технологічні інновації мають стати не самоціллю, а сприяти створенню відповідних умов духовного вдосконалення людини та інституалізації людством ефективних соціальних форм своєї організації для досягнення людиновимірних цілей. «Існує непохитна закономірність у тому, – зазначає А. Уайтхед, – що цивілізація, у якій немає будь-якої високої мети, впадає в розкіш або занурюється в монотонну одноманітність, у якій гасне всяке живе почуття» [8, с. 482].

Для сучасного європейського суспільства технізація практично всіх сфер життєдіяльності людини та технократизм як своєрідна парадигма, організуючий принцип способу діяльності, не тільки набули всеохопно-екстенціонального характеру, а й фактично зумовлюють значною мірою тенденції розвитку сучасної цивілізації. Під їхнім тиском окремі явища чи процеси переростають локальні чи регіональні виміри й набувають загальносоціального масштабу, або навіть і планетарного, загальносвітового.

Йдеться насамперед про глобальні проблеми сучасності, від перебігу й вирішення яких залежить також доля кожного окремого «Я» і одночасно буття нашої цивілізації загалом. У цьому суть глобальних проблем. Їхня сутнісна означеність передусім не так у кількісних вимірах, як у тому, що відбуваються якісні зміни в структурі буття людини і світу. А найголовніше – підриваються основи самовідновлення та саморегуляції в природній дійсності, нівелюються та перериваються процеси усталеності й традиційності, у соціумі трансформуються моральні та смисложиттєві цінності людини й спільнот.

Серед проблем, які суттєво змінили життєвий контекст людського існування, без сумніву, – екологічна. Саме через кризу раціоналізму як способу осягнення й перетворення природної та конструювання соціальної дійсності, що особливо гостро стало відчутно після Другої світової війни, та загрозу екологічної катастрофи, людство поступово відмовляється від утопії безсмертя життя на Землі. Нарешті людство усвідомлює реальність **імперативів життєдіяльності**. Вони зумовлені значною мірою обмеженістю природних ресурсів як основи суспільного буття. На зміну домінуючій у науковій літературі природоохоронній

проблематиці, як видається, приходить адекватне розуміння суті екологічної проблеми – не тільки в аспекті забруднення чи деструктивного технологічного втручання, а передусім як порушення процесів самовідновлення та саморегулювання в природних екосистемах.

Людину не треба мислити в опозиції до природи, а розглядати в широкому соціоприродному контексті. На нашу думку, ідеологія стабільного розвитку, відповідно до якої бажаний стан соціуму – це не стільки зростання, а динамічна рівновага, є продуктивною в розробленні екологічної проблематики. При цьому резерви стійкості системи черпаються насамперед не з природи, як з єдиного чинника соціоприродної системи, який сьогодні є “невичерпаним”, а з духовної сфери. Поняттям сталий розвиток фіксують неперервність процесу підвищення ефективності регульованого суспільного виробництва за умови забезпечення гармонізації розвитку всіх сфер життєдіяльності людини та суспільства, відтворення цілісної природної сфери та її здатності до саморегуляції та самовідновлення. Сутність життя немислима без потенції, можливостей до зростання. Однак удосконалення та зростання в принципі неможливі, якщо не забезпечено основний склад, його стабільність, постійність. Система, що не оновлюється, приречена на деструкцію та стагнацію. Отже, вказана категорія означає насамперед діалектичну єдність змінності та усталеності, відзначає незворотність та закономірність змін, що відбуваються у світі в разі забезпечення оптимальності взаємодії елементів системи як основи, умови неперервності таких змін.

Причини наших неузгодженостей у діалозі з природою, очевидно, не в її спонтанно непередбачених “відповідях” на виклики технологічного тиску і навіть не в технічному зростанні як такому, а, найімовірніше, у самій людині, у її ціннісно-світоглядних принципах організації своєї життєдіяльності. І передусім у розумінні природи як чогось зовнішнього людському (духовному), у її інтерпретації лише як засобу технологічної діяльності. Втрата людиною духовних смисложиттєвих цілей зумовлює не тільки моральну деградацію, а й виявляється, як це не звучить парадоксально та банально, у варварському ставленні до Природи! Історія нашої цивілізації незаперечно засвідчує: ставлення людини й спільноти до природи є виявом міри їхньої гуманності й прогресивності.

Нині дедалі більшого поширення набуває думка про необхідність переходу від стратегії “підкорення природи” до концепції “виживання” за умов тотального “олюднення” довкілля, від техногенного етапу розвитку цивілізації до антропогенного. Зокрема, М. Кісельов наводить необхідні передумови переходу для досягнення усталеного розвитку, які виокремлено в доповіді Міжнародної комісії з навколишнього середовища:

- політична система, здатна забезпечувати участь широкої громадськості у прийнятті рішень;
- соціальна система, здатна забезпечити зняття напружень, що виникають у разі негармонійного економічного розвитку;
- економічна система, яка могла б забезпечити розширення виробництва та технічний прогрес на власній міцній базі;
- система ефективного виробництва, орієнтованого на збереження екологоресурсної бази;
- технологічна система, яка могла б стимулювати постійний пошук нових рішень;
- міжнародна система, що сприяла б усталеності торгових та фінансових зв'язків;
- достатньо гнучка, здатна до самокорекції адміністративна система [4, с. 40].

Варто відзначити надзвичайно широкий і комплексно представлений перелік заходів світової спільноти, необхідних для забезпечення стабільного розвитку, стратегії виживання і, одночасно, варто звернути увагу на такий момент: проблему виживання розглядають передусім як технологічну і зовсім не як проблему духовності, моралі. Людина потрапляє в полон свого таланту, атрибутивної здатності – творчої діяльності. Насамперед ідеться про здатність виходити за свої межі й перетворювати зовнішній світ. Людина в тенетах сучасного світу перетворюється на “одномірну”, духовно та естетично нерозвинуту. Людина зникає й перетворюється на засіб виробництва. Від “царя природи” залишаються тільки ролі, професії, функціонально-виробничі здатності, а людське буття набуває ознак абсурдності.

Тому цілком аргументованим є висновок про те, що діяльнісний принцип розуміння людини є недостатнім. Його необхідно доповнити “буттєво-онтологічним підходом, який не виходить із суб’єкт об’єктивного розуміння ставлення людини до світу, а апелює до більш глибоких рівнів людського буття” [1, с. 146].

Зміна екологічної парадигми трансформує (пом’якшує) не просто перетворювально-споживацьке ставлення людини до природи, а насамперед надає цьому ставленню людиновимірному, духовно-морального масштабу. Окрім того, поставлено мету переглянути “ролі” людини й природи в нестримному технологічному поступі, який чомусь незаперечно вважають цивілізаційним, а нерідко й критерієм культурницької прогресивності суспільств. Ідеться про ставлення до Природи не тільки (і не стільки) як до джерела задоволення утилітарних потреб людини, безумовної біологічної основи існування людини й розвитку суспільства, а насамперед як джерела, основи утвердження людського в людині – вищих моральних і естетичних цінностей. Водночас людина стане елементом саморозвитку природи як системи.

Сутнісною ознакою внутрішньої природи українства як такого є його укоріненість у світ землі. А тому іронічно-зверхні теоретизування над філософією українського хуторянства як символом відсталості та рудиментальності, видається, є не що інше, як нерозуміння філософії життя українства. Саме воно відображає своєрідний світоглядний досвід не просто пристосування до природи й панування над нею, але передусім набутий позитивний культурницький досвід узгодженості й гармонізації життєдіяльності української спільноти з природою. Це пристосування передбачає рівноправність, навіть благоговіння, і любов до природи. Напевно, тому й не дивно, що в українській духовній (поетичній, загалом мистецькій) традиції природу вшановують як матір. Термінологічно “природа” – “при-роді”, що означає укоріненість у зовнішній світ, є своє закономірне соціологізоване продовження. Тому так органічно вписалася в українську духовну культуру сковородинська філософія серця з ідеєю “сродності” (спорідненості).

На фоні екологічних кризових явищ тотально-загрозливих масштабів набуває проблема “екології культури”. Ідеться про “зіткнення” в одній площині етнонаціональної та техногенної культур сучасності, в іншій – культур різних спільнот. Технологічний розвиток стимулює не просто “зіткнення” різних культур, а інтенсифікує асимілятивні процеси. Унаслідок цих процесів, особливо в другій половині ХХ століття, з етнологічної карти світу зникло тисячі етносів.

Вплив техніки на розвиток людини й суспільства масштабніший та глибинніший, ніж це видається на перший погляд. Ідеться не тільки про технізацію практично всіх аспектів життєдіяльності людини та суспільного буття. Техніка, розвиток технології трансформують смисложиттєві цілі та цінності людини, визначають парадигми якісних перетворень соціуму. Технічні інновації є, фактично, визначальними чинниками найбільших соціальних революцій, які зумовлюють зміну типу культури. Для прикладу варто хоча б пригадати

оволодіння античним світом секретами технології масового виробництва заліза, яке стало пружиною соціальних змін. Переваги заліза перед міддю і бронзою насамперед не в твердості, а у відносній дешевизні і масовій доступності виробництва. Як результат – поширення залізних знарядь розширили масштаби та географію землеробства, суттєво підвищили його продуктивність. А це, у свою чергу, зумовило вдосконалення суспільних відносин класичного рабства. І таких прикладів детермінації суспільних змін технічними інноваціями є достатньо в кожній історичній епосі, що й дає підстави бачити в ній не випадковість, а закономірність.

Нині переконано можна стверджувати, що технологічний прогрес значною мірою не просто зумовлює соціальні процеси, а, фактично, ототожнюється з ними. Крім того, сучасні технологічні засоби моделюють і посилюють практично всі функції життєдіяльності людини – від механічних до інтелектуальних. Це, у свою чергу, зумовлює реальність того, що вже нерідко людина стає додатком функціонування технічних систем.

Людський прогрес розглядають передусім як зростання перетворювальних можливостей людини, в основі яких – здатність людського розуму раціоналізувати діяльність засобами конструювання техніки (технології) відповідно до встановлених закономірностей зовнішньої світобудови з метою перетворення (і творення) дійсності. Сам розвиток людини інтерпретують суто як посилення її розуму. Раціональність буття, діяльності людини визначають насамперед тим, що вони організовані відповідно до смисложиттєвих цілей людського існування. Для цього можливе використання гранично широкого ресурсу технологічних засобів. Але не тільки раціональних. Тобто таких, які базуються на пріоритеті розуму як самостійної суб'єктивної реальності, що має свої логіко-концептуальні структури, – закони й принципи.

Варто в цьому контексті звернути увагу, що, по-перше, на маргінес розгляду винесено роль і можливості власне людського (духовного) чинника, який відіграє (або має відігравати) чи не вирішальну роль у побудові раціоналістичних схем діяльності. Передусім через постановку (вибір та конструювання) смисложиттєвих цілей та ідей. По-друге, характер їхнього опрідметнення. Саме тому, коли нині ми відзначаємо як песимістичну перспективу цивілізаційного процесу, пов'язану з неминучою загрозою обмеженості (актуальна вичерпаність) природних ресурсів, доцільно звернутися до практично невичерпного джерела цивілізаційного поступу – духовності людини. Раціоналізм як принцип тотальної абсолютизації можливостей науки детерминувати параметри буття людини у світі неодноразово виявляв свої обмеженості. І навіть більше, крім технократизму як способу побутування людини, коли, фактично, відбувається перетрансформація дихотомії “засіб – ціль,” викристалізовується й інша тенденція. Наукове пізнання із засобу самоутвердження й самореалізації людини перетворюється на самодостатній процес, у якому людина з її можливостями стає тільки засобом розвитку науки. Можливо, це ознака нового явища – “наукотехнократизму”.

Нове світоглядне розуміння цивілізаційного процесу, джерелом розвитку якого є не тільки раціональні, а й духовно-ірраціональні чинники, відкриває перспективу побудови нових моделей і перспектив розвитку технологічного процесу: повороту від технократизму як принципу самоорганізації європейського суспільства до ідеології реального гуманізму з перспективою виживання людства. Цілком очевидно, що три найбільші небезпеки XXI століття – знищення природного середовища, руйнація людської особистості, дегуманізація людської культури з елімінацією етнонаціональної її складової – не можна подолати без напруження всіх інтелектуальних і духовних потенцій людини й людства.

Література:

-
1. Булатов М. О., Макеев К. С., Загороднюк В. А., Солонько Л. А. Філософія ноосфери. – К., 1995.
 2. Вернадский В. И. Избранные труды по истории науки. – М., 1981.
 3. Гвардини Р. Конец нового времени // Вопросы философии. – 1990, №4.
 4. Кисельов М. М. Феномен діяльності в реаліях сьогодення // Філософія. Антропологія. Екологія. – Альманах. Вип. перший. – К., 2000.
 5. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс // Вопросы философии. – 1984. – №3.
 6. Рассел Б. История западной философии. – М., 1959.
 7. Степин В. С. Проблемы цивилизации: от культа силы к диалогу и согласию // Этическая мысль. Науч.-публицист. чтения. – М., 1992.
 8. Уайтхед А. Н. Избранные работы по философии. – М., 1990.
 9. Хайдеггер М. Время и бытие. – М., 1993.

THE SCIENTIFIC AND TECHNICAL REALITIES IN THE HUMANISTIC DIMENSION

Volodymyr Mel'nyk

L'viv Ivan Franko National University,
Universytets'ka Str., 1, 79000 L'viv, Ukraine, kafilos@franko.lviv.ua

The peculiarities of development of science and techniques as the decisive paradigmatic factors of the European civilization are analyzed in the article. An important role of spiritual factors in construction of new humanistic-approving ethics of survival of mankind in the epoch of globalization is discovered.

Key words: science, techniques, technology, culture, civilization.